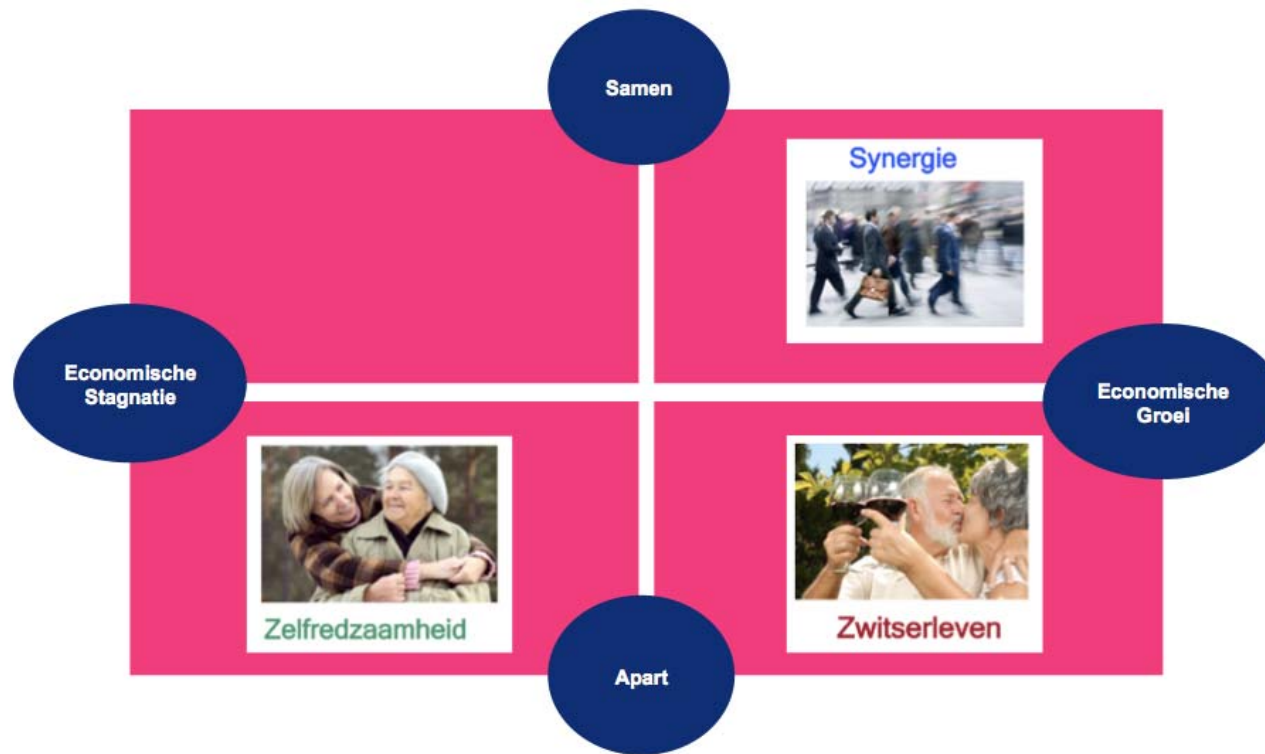

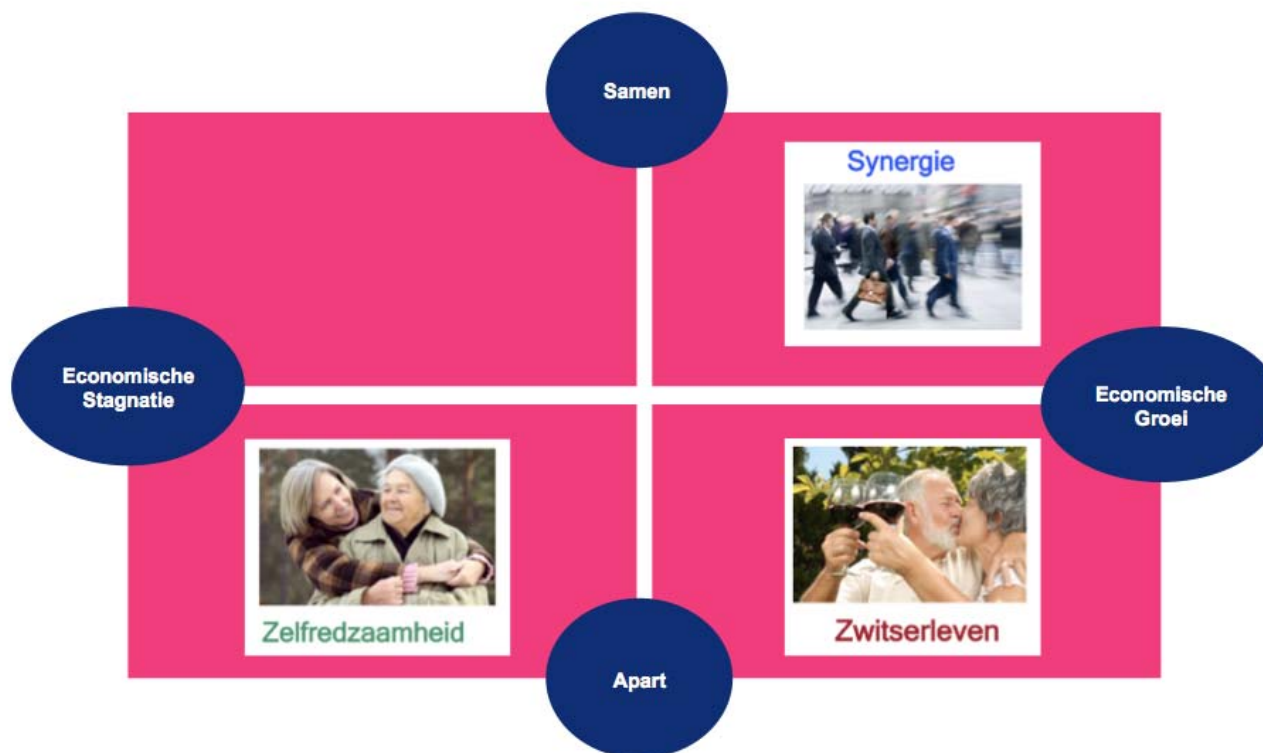
Toekomstverkenning Vergrijzing in Overijssel

Scenario's

Inleiding

Voor u liggen de conceptscenario's die geschreven zijn voor de toekomstverkenning "Vergrijzing" van het Trendbureau Overijssel. Deze scenario's zijn gebaseerd op twee assen: 'economische stagnatie vs economische groei' en 'samen vs apart'. De drie meest contrasterende scenario's zijn verder uitgewerkt.

Synergie

Uitgangspunten scenario

- De economie is snel hersteld en bloeit weer
- Oud-jong is geen relevante scheidslijn, leefstijlen wel
- Arbeidsmarkt en sociale zekerheid zijn hervormd
- Sociale cohesie is hoog
- Overijssel richt zich op NL en Europa

Inleiding

Verschillen tussen oud en jong zijn veel minder belangrijk dan vroeger. Mensen bepalen voor een groot deel zelf hoe ze hun leven indelen in perioden van werken, onderwijs en zorg. Daarmee is er een grote diversiteit aan leefstijlen. Tekorten op de arbeidsmarkt blijven uit.

Economie

De economie bloeit, het investeringsklimaat is goed en de overheid legt je weinig in de weg om je eigen keuzes te maken. De sociale zekerheid is gemoderniseerd. Je kunt nu je pensioen opvragen wanneer je dat zelf wilt. Mensen die langer door willen werken, maar er tussendoor een paar jaar tussenuit willen maken daar dankbaar gebruik van.

Arbeidsmarkt

De arbeidsmarkt is onherkenbaar veranderd ten opzichte van 20^e eeuw. De klassieke levensloop “leren, werken, pensioen” bestaat niet meer. Mensen leren en werken afwisselend en gaan er af en toe een paar jaar tussenuit. In ruil voor die flexibiliteit blijven mensen veel langer actief op de arbeidsmarkt dan voorheen, sommigen tot hun tachtigste.

Werknemers hebben niet langer de ontslagbescherming en andere

rechten die zij vroeger hadden, maar ook de plicht om met pensioen te gaan is verdwenen. De leeftijd waarop men stopt met werken verschilt sterk. Stoppen gaat geleidelijk, door ieder jaar minder te gaan werken.

Regelmatig gaan mensen in de loop van hun carrière in een andere sector werken. Een beleidsambtenaar wordt onderwijzer, een pizzakoerier wordt conciërge in een verzorgingstehuis. Omdat pensioenen flexibel zijn, kan men ze eenvoudig meenemen naar een andere werkgever.

Piet (55) Leraar

Het is zondagavond. Piet zit achter zijn bureau en neemt zijn powerpoint door. Het spookt in zijn hoofd. Morgen is zijn eerste dag voor de klas. Hoewel Piet vijfenvijftig is en al een carrière als Strategie Consultant achter de rug heeft, is hij een beetje zenuwachtig. Met grijze managers kan hij wel uit de voeten, maar hoe zullen deze zestienjarige gastjes reageren op zijn presentatie?

De afgelopen vijf jaar was Piet huisvader. Hij zorgde voor Tim en Julie, zodat zijn vriendin haar carrière weer op kon pikken. Nu zijn ze oud genoeg en gaat hij weer aan het werk, als leraar. Hij wil niet meer terug in de commerciële ratrace, maar heeft een leuke middelbare school gevonden, waar hij bedrijfseconomie gaat geven. Als hij dat vijftien jaar blijft doen heeft hij genoeg geld om definitief met pensioen te gaan.

Maar dat is toekomstmuziek. Eerst de eerste schooldag overleven.

Oudere werknemers zijn sociaal vaardig, flexibel, en vaak trouwer aan hun werkgever dan jongere werknemers die nog carrière moeten maken. Dat maakt hen tot veelgevraagde arbeidskrachten. Jongere werknemers kiezen vaak een carrière waarin ruimte is om gezin, studie en werk te combineren.

In veel sectoren is sprake van een Europese arbeidsmarkt, in plaats van een Nederlandse of regionale. Veel Overijsselaren werken in Duitsland, of hebben daar hun klanten.

Educatie

Over de duur van een mensenleven wisselen perioden van werk en onderwijs elkaar af. Veel mensen kiezen ervoor om later in hun carrière iets heel anders te gaan doen. Daardoor is veel behoefte aan bij- en omscholing. Er ontwikkelt zich een bloeiende markt aan commerciële opleidingen

De UT en MBO- en HBO-instellingen in Overijssel zijn sterk van karakter veranderd. In het onderwijs worden ouderen en jongere studenten zoveel mogelijk bij elkaar geplaatst. Bij de UT is een life-long campus gestart, waar ook oudere studenten welkom zijn om te komen wonen. In het onderwijs leren jongeren van de praktijkervaring van oudere studenten. Ouderen waarderen de onbevangen blik van jongeren.

Onderwijsinstellingen zijn zeer divers in termen van leeftijd van leerlingen en personeel. Oudere leerkrachten zijn vrij om zelf te

bepalen hoeveel les ze geven. Regelmatig geven docenten van 75 jaar en ouder nog enkele lessen per week.

Met de nieuwste ICT-leeromgevingen kan men op scholen met minder personeel toe. Lesprogramma's kunnen heel specifiek op studenten worden afgestemd.

Wonen

Overijssel is in trek als woonprovincie. De kwaliteit van wonen en leven staat er voorop. Daarnaast zijn de huizen in het Oosten relatief goedkoop door de bevolkingskrimp. Tweede huizen zijn populair. Mensen verruilen stad voor platteland tijdens vakanties of op momenten dat het werk geen fysieke aanwezigheid vereist.

Mensen komen bij elkaar te wonen op basis van hun leefstijl, niet hun leeftijd. Zo zijn er moderne, duurzame wijken met veel 'echippies' en klassieke volkswijken met een levendige straatcultuur.

Huishoudensvormen zijn veel diverser dan in de vorige eeuw. Er zijn veel alleenstaanden en gescheiden ouders met kinderen uit meerdere huwelijken. Dat stelt andere eisen aan woningen.

Er zijn geen bejaardentehuizen meer. Het is efficiënter om mensen zo lang mogelijk thuis te laten wonen. Bovendien is het voor veel mensen plezieriger. In zogenaamde woon-zorgzones wordt extra hulp geboden voor wie dat nodig heeft. Waar mogelijk zijn huizen ingericht met domotica om zelfstandig wonen mogelijk te maken.

Zorg

Preventie van ziekten en aandoeningen gaat boven genezing. Mensen zijn zich bewust van de gezondheidsgevolgen van hun leefstijl. Monitoring is door ICT innovaties een stuk eenvoudiger geworden. Zorgverzekeringen en overheid stimuleren preventie. Zo krijgen mensen die gezond leven financiële voordelen. En wie

enkele jaren een overheidslening ontvangt om tijd te hebben voor de opvoeding van de kinderen, moet wel gezond genoeg zijn om later in zijn leven langer door te werken en de lening terug te betalen.

Typische ouderdomsziekten van vroeger, zoals doofheid en slechthoortigheid zijn door technische vindingen niet langer meer een probleem. Door een grote publiekscampagne is de samenleving 'dementievriendelijk': men kent de symptomen van de ziekte en weet hoe met de patiënten om te gaan. Dementen kunnen zo lang mogelijk onderdeel blijven van de samenleving.

In Overijssel bestaat een uitgebreid netwerk van mantelzorg. De zorg wordt geleverd door vrijwilligers en gecoördineerd door gemeenten. Ouderen spelen een sleutelrol in het verlenen van zorg, zowel professioneel als in de mantelzorg. Vitale ouderen verzorgen ouderen met ziekten of gebreken. Maar ook in de opvoeding van kinderen van jonge gezinnen profiteert men van het grote potentieel aan zorgarbeid van de oudere generatie. Ouderen vormen een zilveren kracht.

Marianne (40) Intercedent

Het gaat goed op de zaak. Vandaag heeft Marianne haar honderdste cliënt aan een baan geholpen. Dat was Mark.

Mark hield vroeger niet van veel school. Zodra het kon ging hij aan het werk. Met zijn 15^e was hij de jongste bij het bouwbedrijf waar hij kwam te werken. Op zijn 27^e raakte hij uitgekeken op zijn werk. Tijd voor een opleiding, vonden zijn ouders. Recht op studiefinanciering had hij natuurlijk nog. Na drie jaar had hij zijn diploma op zak. Marianne vond een bedrijf in kunststof gevelelementen dat op zoek was naar een nieuwe commercieel medewerker binnendienst. Het was een instant-match. Maandag kan Mark aan de slag.

Morgenmiddag heeft Marianne een afspraak met de dietist en haar personal coach. Omdat ze dit jaar veertig is geworden krijgt ze een lichamelijk en geestelijke check-up. Meestal is het advies om gezonder te eten en meer te sporten, maar een vriendin van haar gaat sinds de check up iedere week bij een coach langs om te praten over haar problemen.

Bij controle over de eigen levensloop hoort ook de mogelijkheid om het leven op een waardige manier te beëindigen. Vrijwillige levensbeëindiging op hoge leeftijd komt steeds vaker voor. Voor veel mensen is het de ultieme controle over het eigen leven.

De anti-verouderingscultuur van het begin van de 21^e eeuw is op de achtergrond geraakt. Botoxklinieken verdwijnen. Voor rimpels hoef je je niet te schamen!

Vrije tijd

Nederlanders hebben meer vrije tijd dan vroeger. De Overijsselse economie heeft daar handig op ingespeeld, vooral op het gebied van historische en culturele voorzieningen.

Ouderen besteden hun vrije tijd niet wezenlijk anders dan jongeren. Opera, fitnesscentrum, museum en voetbalstadion worden bezocht door oud en jong.

De behoefte aan cultuurbeleving is gestegen. Overijssel kent meer musea, bioscopen, schouwburgen en restaurants. Cultuurvoorzieningen hoeven niet dichtbij te liggen. Mensen zijn bereid te reizen voor spektakel en nieuwe indrukken.

Sporten is populair, vooral met het oog op de gezondheidsvoordelen. Mensen zijn wel bang voor blessures. Wellicht dat daarom de E-sports zo gewild zijn. Bijkomend voordeel is dat je je huis niet hoeft te verlaten om met je vrienden te tennissen.

Relaties zijn steeds vaker kortstondig. Grote leeftijdsverschillen tussen partners komen vaker voor en worden maatschappelijk geaccepteerd.

Zwitserleven

Uitgangspunten scenario

- De economie is snel hersteld en bloeit weer
- Ouderen en jongeren vormen aparte groepen
- Arbeidsmarkt en sociale zekerheid zijn in stand gebleven
- Sociale cohesie is laag, het is ieder voor zich
- Overijssel richt zich op eigen NL en Europa

Inleiding

Een groot deel van de bevolking is met pensioen en geniet van een permanente vakantie. Op de arbeidsmarkt is krapte ontstaan en werkloosheid daalt. Jongeren morren over hoge AOW-premies, ouderen over lawaai en asociaal gedrag van de jeugd.

Economie

Het kabinet Rutte, dat in september 2010 aantreedt, snijdt grondig in de verzorgingsstaat. In de eerste drie jaar wordt maar liefst 53 miljard bezuinigd. Dat gaat ten koste van de dienstverlening van de overheid, maar is gunstig voor de staatskas. Uit angst voor de toorn van de oudere kiezer blijven hervormingen in het pensioenstelsel en de AOW uit. Uitkeringen en subsidies worden verlaagd of afgeschaft, maar de systemen blijven bestaan.

De oplopende kosten van AOW en zorg verscherpen de verhoudingen tussen gepensioneerden en de werkende bevolking. De scheidslijn oud/jong is gepolitiseerd. Ouderenpartij Zilver Holland is goed voor negen zetels in de Tweede Kamer.

De Nederlandse economie heeft zich na de crisis goed hersteld. Nederland profiteert van de lage eurokoers en pensioenfondsen kunnen weer aan hun verplichtingen voldoen.

De Overijsselse economie floreert door haar focus op technologieën voor ouderen. Spin-offs van de Universiteit Twente maken allerlei high-tech prothesen.

Arbeidsmarkt

In de periode 2010-2012 is een grote groep werknemers met pensioen gegaan. De aanwas van onderop was onvoldoende om de vacatures op te vullen. Het aantrekken van de economie in 2013 leidde direct tot krapte op de arbeidsmarkt.

Pogingen om ouderen langer aan het werk te houden mislukken. Er is geen animo om het pensioenstelsel grondig te herzien. Vooral 55-plussers zien het niet zitten om hun lang verwachte pensioen in te ruilen voor een flexibel systeem. Ze verheugen zich op hun 'permanente vakantie'.

Werkgevers zien zich genoodzaakt personeel in het buitenland te werven. Dat geldt vooral voor gebieden die wat verder van de Randstad liggen, zoals Twente. De regels rond arbeidsmigratie worden versoepeld. Omliggende Europese landen worstelen ook met een vergelijkbare leeftijdsopbouw. Dat leidt tot sterke concurrentie om geschikt personeel.

Jongere werknemers krijgen goed betaald en hebben de banen voor het oprapen. Echter, daar staat wel iets tegenover: de belasting- en premiedruk is hoog. Veel jongeren morren dat ze zich uit de naad werken om de vakantie van ouderen te betalen.

Casper (25) Afgestudeerd

Zijn bul in de wetenschapsfilosofie ligt tussen de bossen bloemen op tafel. Casper is net afgestudeerd aan de Universiteit Twente en erg opgelucht. In zijn studiejaar zaten veel ouderen, die voor hun plezier filosofie studeren. Dat was voor Casper geen onverdeeld succes. Ze nemen vaak het woord, beperken zich niet tot de stof en zien overal verbanden tussen. Dat maakt werkgroepen taai, vervelend en improductief.

Met een diploma op zak kan Casper op zoek naar een baan. Werk in de filosofie is er altijd, met al die ouderen die graag onder begeleiding over filosofie willen denken. Maar Casper wil het in de journalistiek proberen. Hij kan goed schrijven en heeft de nodige bezoekers op zijn weblog over filosofie & virtual reality. Nu de studie klaar is begint het grote belasting betalen, zo spotten hij en zijn vrienden. In loondienst gaat meer dan de helft van zijn inkomen naar premies.

Oudere werknemers hebben tot hun pensioen een dominante positie op de werkvloer. Ze hebben ervaring, een groot netwerk en zijn niet van plan afstand te doen van hun goede arbeidspositie. Dat zorgt ervoor dat ondanks de krapte op de arbeidsmarkt, de weg naar de top voor veel jongeren moeizaam is.

Door technische vooruitgang zijn maakindustrie en landbouw in Overijssel vrijwel geheel gemechaniseerd, waardoor banen zijn

verdwenen. De nieuwe Overijsselse economie richt zich vooral op beleving.

Educatie

De krapte op de arbeidsmarkt is in het onderwijs sterk voelbaar. Lerarsalarissen lopen achter op het bedrijfsleven, waardoor starters niet snel voor een baan in het onderwijs kiezen. En dat terwijl grote aantallen leraren met pensioen zijn gegaan.

Scholen investeren veel in het vergroten van de efficiëntie van het leerproces en de productiviteit van leraren. Toetsing en beoordeling is uitbesteed aan het CITO. Dat scheelt de docent een hoop werk: hij hoeft hun nu geen proefwerken meer samen te stellen of na te kijken.

Het ouderenonderwijs bloeit. Ouderen willen blijven leren. Niet uit professionele noodzaak, maar vanuit persoonlijke interesse. Sommigen starten zelfs een nieuwe academische opleiding. Anderen houden het bij ICT-cursussen. Onderwijsinstellingen richten zich naar de oudere doelgroep, die onderwijs voor zijn plezier volgt. Colleges vinden plaats in prettige ruimtes, er is een ruime keus aan koffie, espresso en cappuccino en bij de avondcolleges wordt een glas wijn geschonken.

Jongeren mijden onderwijs waar veel oudere studenten komen. De breedsprakigheid en de eindeloze vragen van oudere 'hobby'-studenten ervaren ze als vervelend. Ze willen gewoon goed voorbereid op hun tentamens verschijnen, waar de oudere studenten het nog wel eens laten afweten.

Wonen

Rijke, actieve ouderen kiezen vaak voor een appartement in de stad en een vrijstaand huis op het platteland. Zo combineren ze kunst en cultuur met rust en natuur. Ouderen hebben speciale woonwensen. Een extra slaapkamer is een vereiste: snurkende echtelieden slapen liever apart. Als ouderen de kans krijgen verhuizen ze naar

rustige, veilige buurten met weinig verkeer, brede trottoirs en weinig jongeren.

Woningcorporaties hebben grote investeringen gedaan om hun woningen aan te passen aan ouderen. Veel ouderen laten op eigen kosten nog extra aanpassingen in hun woning doen. Omdat de markt groot is zijn bijvoorbeeld trapliften veel goedkoper dan voorheen.

Om zo lang mogelijk zelfstandig te kunnen blijven wonen, schaffen ouderen dure ICT-zorgsystemen aan. Domotica maakt het wonen een stuk comfortabeler. De koelkast bepaalt zelf wanneer producten op zijn en moeten worden bijbesteld. Verlichting en temperatuur in huis zijn automatisch en communicatie met de buitenwereld gaat via beeldschermen in ieder vertrek.

Onder oudere huizenbezitters is de opeethypotheek populair. Door hun huis geleidelijk terug te verkopen aan de bank financieren ze hun oude dag.

Waar ouderen en jongeren door elkaar wonen, leven ze langs elkaar heen. Het dag- en weekritme van gepensioneerden verschilt

nogal van dat van jongeren, dus komen ze elkaar weinig tegen. Veel ouderen klagen over de herrie van jonge kinderen. Menig buurtcomité voert actie tegen de lawaaioverlast bij het speekwartier van basisscholen. Jonge gezinnen ervaren de sociale controle van ouderen als hinderlijk.

Zorg

Hoewel ouderen gezonder zijn dan vroeger, is de zorgvraag fors toegenomen. Zorg voor ouderen richt zich vooral op de bestrijding van de geriatric giants: doofheid, slechthoortendheid, incontinentie, mobiliteitsproblemen, vergeetachtigheid en dementie. Vooral dementie is een groot probleem. Er zijn veel speciale instellingen waar dementerenden tot het einde van hun leven kunnen verblijven.

Het aantal mantelzorgers per oudere is sinds 2010 gehalveerd. Omdat kinderen ver van hun ouders wonen, is informele zorg een zware belasting.

Personeelstekorten in de zorg in combinatie met economische bloei leiden tot innovatie. Innovatie richt zich op vroege herkenning van ziektebeelden door middel van geavanceerde scanners en bestrijding van ziektes met nanobots. Doorbraken in de robotica maken nieuwe prothesen onvergelijkbaar met die van vroeger. Verpleeg- en verzorginstellingen zijn kleinschalig en hebben veel aandacht voor het welzijn van de bewoners.

Jongeren klagen dat basispakketten van zorgverzekeraars vooral zijn gericht op ouderen. Zo worden gehoorapparaten wel vergoed, maar IVF behandelingen niet.

Esther (61) Beleidsmedewerker

Nog zeventig maanden en dan is het zover. Sinds kort telt Esther af tot haar pensioen. Ze werkt als senior beleidsmedewerker economische zaken bij de gemeente Amsterdam. Veel van het werk kan ze thuis doen. Vorig jaar heeft ze haar huis in Amsterdam verkocht en is ze in Hardenberg komen wonen. Ze houdt wel een kamer aan voor de weekenden en voor de momenten dat haar werk dat vereist. Na haar pensioen wil ze direct op wereldreis met haar vriendin Ellen. Ze hebben verschillende wereldsteden op het oog, waar ze voor langere tijd samen willen verblijven. Voor het eerst samenwonen, spannend...

De wereldreis is wel lastig in verband met haar moeder, die dit jaar 90 is geworden. Maar ja, ze woont ver weg en Esther bezoekt haar nu ook al weinig. En skypen kan altijd.

De geestelijke gezondheidszorg kampt met veel depressieve ouderen. 'Permanente vakantie' is niet voor iedereen even leuk. Velen voelen zich nutteloos en overbodig sinds hun pensionering. Ze zoeken hun heil bij psychologen of virtuele praatgroepen over zingeving, filosofie en religie. Gebruik van antidepressiva neemt toe, maar ook alcoholmisbruik onder senioren neemt zorgwekkende vormen aan.

Ook lichamelijke veroudering is voor senioren reden tot neerslachtigheid. Aanbieders van anti-verouderingsproducten doen goede zaken.

Vrije tijd

De wensen van oudere recreanten en sporters worden steeds meer bepalend voor het aanbod. Jongeren zien hun voetbalvelden wijken voor tennisbanen. Veel bioscopen draaien een programmering waarin ze zich niet kunnen herkennen.

Ouderen sporten meer dan vroeger. Overal worden cursussen voor ouderen gegeven en senioren sportverenigingen opgericht.

Rondom wijken en dorpen waar veel ouderen wonen verschijnen golfbanen, zwembaden en *wellness*-centra.

Horeca zijn blij met de oudere doelgroep en richten hun zaken in naar hun behoeften: Betere stoelen, ruimte tussen tafels voor rolstoelen en rolators en gedempte muziek. In traditionele cafés zijn nog zelden jongeren te vinden: zij bezoeken met vrienden de *coffee companies* en andere moderne gelegenheden.

Een groeiende groep ouderen is alleen, maar op zoek. Ouderendatingbureaus en speed-dating evenementen zijn populair. Ouderen die een partner vinden, hoeven daar niet zo nodig mee samen te wonen: er zijn veel LAT-relaties.

Zowel binnenlands als buitenlands toerisme neemt een grote vlucht. Met ouderenarrangementen valt veel te verdienen. Het kan ouderen niet gek genoeg en ze hebben veel te besteden.

Binnenlands toerisme geeft een sterke impuls aan de lokale economieën bij toeristische trekpleisters. Wandeltoerisme neemt toe. Sommige ouderen verkopen hun huis en emigreren, of gaan permanent op reis.

Zelfredzaamheid

Uitgangspunten scenario

- De economie is in een langdurige recessie geraakt
- Ouderen en jongeren vormen aparte groepen
- Arbeidsmarkt en sociale zekerheid blijven bestaan
- Sociale cohesie is laag, het is ieder voor zich
- Overijssel richt zich op eigen gebied en NL

Inleiding

De economische teruggang heeft het leven in Overijssel sterk veranderd. Er is veel werkloosheid. De overheid kan niet meer garanderen wat zij vroeger kon. De pensioenleeftijd is verhoogd en pensioenen zijn veel lager dan gedacht. De crisis doet een beroep op de zelfredzaamheid van burgers.

Economie

De economische crisis slaat een bres in het Europese monetaire stelsel. Het bijdrukken van geld en het opkopen van waardeloze staatsobligaties leiden in 2013 tot hyperinflatie. Prijzen stijgen in hoog tempo. Het politieke fundament onder de Euro brokkelt snel af en in 2015 wordt besloten de nationale munten her in te voeren. De Nederlandse Florijn blijft gekoppeld aan de Duitse Mark.

Om de rijksbegroting op orde te krijgen wordt over de hele linie bezuinigd. Met de kaasschaaf. Het 20e-eeuwse stelsel van pensioenrechten en –plichten blijft bestaan, maar in sterk afgeslankte vorm.

Door de crisis verhardt de Nederlandse samenleving. Mensen zoeken naar schuldigen voor de economische malaise en verliezen hun vertrouwen in de politiek. Spanning tussen etnische groepen

nemen toe. Nederlanders, Surinamers, Antillianen, Turken en Marokkanen trekken zich terug in hun eigen gemeenschappen.

Mensen zijn op zichzelf teruggeworpen. Er heerst een gevoel van berusting: 'We hebben de bodem bereikt. Vanaf nu weer voorwaarts'.

Arbeidsmarkt

Inkomensverschillen tussen arm en rijk zijn aanzienlijk toegenomen. Het hebben van een betaalde baan is de enige manier om je in het Nederland van 2020 staande te houden. Een baan betekent inkomen, recht op een uitkering en sparen voor je oude dag. Geen baan betekent armoede. Het is zeer lastig om na een lange periode van werkloosheid ooit nog aan het werk te komen.

Mensen die wel werken zitten hun tijd uit tot het pensioen. Vanwege de opgebouwde rechten is het ongunstig om van baan te wisselen en oudere werknemers ontslaan is duur. Voor jongere werknemers

leidt dat nog al eens tot frustraties: zij zijn vaak het eerst aan de beurt bij ontslagen.

De AOW-leeftijd wordt in 2020 opgehoogd naar 70 jaar. Dat is vooral voor mensen zonder eigen pensioen een harde klap. Zij worden gedwongen langer door te werken en ontvangen minder AOW.

Pensioenen zijn veel lager uitgevallen dan gedacht. Er is een groep ouderen die na het pensioen gaat bijklussen – ze zoeken eenvoudige baantjes om hun maandinkomen mee aan te vullen. Daarmee concurreren ze om baantjes met 15-jarigen. Andere ouderen nemen hun pensioen mee naar landen waar hun geld meer waard is.

Veel burgers hebben moeite om voldoende geld voor hun levensonderhoud bij elkaar te krijgen. Familiebanden worden opnieuw belangrijk. Op je familie kun je terugvallen.

Paul (75) Gepensioneerd

Paul zit voor het raam van zijn appartement en kijkt naar buiten. De zon schijnt en buiten spelen kinderen. In de kamer is zijn zoon Mark de laatste verhuisdozen aan het uitpakken. Paul heeft besloten zijn dure huis in Amsterdam te verruilen voor een klein appartement in Hengelo. Het geld wat hij daarmee overhoudt gebruikt hij om zijn pensioen aan te vullen. Het pensioenfonds keert slechts de helft uit van wat hij verwacht had, terwijl alles twee keer zo duur is geworden.

Het is wel fijn dat Paul nu wat dichterbij zijn kinderen woont. Mocht hij in de toekomst extra zorg nodig hebben, dan kan hij makkelijker een beroep op ze doen. In het appartement wonen veel leeftijdsgenoten, dus wellicht kunnen ze op termijn gezamenlijk wat regelen. Nu eerst maar eens een kopje koffie zetten voor Mark, dat heeft hij wel verdiend.

Wonen

Gepensioneerden trekken weg uit de Randstad en vestigen zich in de periferie. Van de verkoop van hun appartementen kunnen ze

zich daar mooie en betaalbare woningen permitteren, en dan blijft er ook nog wat over om van te leven. Het leven is in de provincie een stuk goedkoper. In dorpen wordt niet altijd even positief gereageerd op de komst van de nieuwkomers.

Jongeren maken de omgekeerde beweging, omdat de Randstad het meeste kans op werk biedt. In de dorpen die zij verlaten blijven kansarme ouderen achter. In Overijssel is dus sprake van twee soorten vergrijzing, de ene goudomrand en de ander grauwgrijs.

Ouderen kiezen ervoor om dicht in de buurt van zorgvoorzieningen en van elkaar te wonen. Zo ontstaan concentraties van 'bejaardenwijken'. Dat maakt onderlinge zorg onder ouderen eenvoudiger. Er worden geen speciale ouderenwoningen gebouwd, maar bestaande woningen worden zo goed mogelijk aangepast aan de wensen en behoeften van ouderen.

Door de bezuinigingen is de leefbaarheid in wijken in het gedrang gekomen. Her en der in Overijssel verrijzen *gated communities*. Gemeenschappen van 6-10 huishoudens omgeven zich met hoge hekken. Daarbinnen is het schoon, veilig en zijn er luxe voorzieningen.

Educatie

Nergens slaat de vergrijzing zo hard toe als in het onderwijs. Tussen 2010 en 2015 is een kwart van de leraren met pensioen gegaan. Door bezuinigingen is het niet mogelijk de vrijgekomen formatieplaatsen opnieuw in te vullen. In het basisonderwijs zijn klassen van 40-50 leerlingen geen uitzondering. Dat heeft grote gevolgen voor de kwaliteit van het onderwijs.

Op dure privé-scholen zijn de arbeidstekorten minder en worden state-of-the-art digitale leeromgevingen gebruikt.

Banen in het onderwijs zijn gewenst om de zekerheid die ze bieden. Wel zijn de arbeidsvoorwaarden verslechterd. Ouderen die voor de

klas staan werken tot hun zeventigste door. Er zijn geen regelingen om eerder te stoppen en salarissen zijn laag.

Voor ouderen die na hun pensioen nog wat bij willen leren is er de volksuniversiteit. Daar worden, tegen een eigen bijdrage, cursussen gegeven.

Zorg

Zorg is schaars, duur en je moet er lang op wachten. Het basispakket is sterk uitgekleed en hoge eigen bijdragen zijn voor veel mensen een belemmering om zorg aan te vragen.

Mantelzorgers zijn niet gemakkelijk te vinden. De werkende bevolking is er te druk voor. Eigen familieleden wil men nog wel verzorgen, maar voor de burens is geen tijd.

Ouderen zijn op elkaar aanwezig. Zo goed en zo kwaad als het gaat steunen ze elkaar in informele zorgcollectieven. De overheid ondersteunt deze ouderen-initiatieven voor zover middelen dat toelaten. Ouderen die gezamenlijk een aanvraag om een voorziening indienen krijgen voorrang. Rollators en scoot-mobielen worden gedeeld.

Karin (44) Bloemiste

Het is vier uur en Karin legt de laatste hand aan een bloemstuk. Als het niet te druk is op de weg kan ze nog voor half zes alle bloemstukken bij Zilvergloed hebben afgeleverd. Niet vergeten de key card voor de poort mee te nemen, want die oudjes laten niemand toe op hun terrein.

Het zijn spannende tijden voor de bloemenzaak van Karin. De inkoopprijs is fors omhoog te gaan, terwijl mensen weinig geld willen uitgeven aan een mooi boekje. Gelukkig heeft ze een aantal rijke ouderen in haar klantenbestand en daar doet ze dan ook haar uiterste best voor.

Voor wie echt niet meer thuis kan wonen zijn er bejaardentehuizen. Lege kantoorpanden en andere gebouwen zijn omgevormd tot

sobere instellingen waar basiszorg verstrekt wordt. Patiënten dragen bij binnenkomst hun vermogen over aan de instelling. Dementerenden worden verzorgd op aparte verdiepingen.

Voor de elite zijn er een aantal goede commerciële zorginstellingen. Rijke ouderen kunnen het zich veroorloven een illegale verpleegster uit de Filippijnen in dienst te nemen.

De geestelijke gezondheidszorg heeft veel te maken met gepensioneerden die lijden aan depressiviteit. Ze voelen zich eenzaam en overbodig en hadden zich hun pensioen heel anders voorgesteld. Alcoholgebruik is problematisch. Via internet worden therapie sessies aangeboden.

Vrije tijd

De deur uitgaan voor cultuur is veel ouderen simpelweg te duur. In plaats daarvan kijken ze veel naar televisieprogramma's die voor ouderen worden gemaakt. Populair zijn nostalgische programma's die muziek en cultuur uit de hoogtijdagen van de oudere generatie behandelen. Ook het internet biedt betaalbaar vermaak. In buurthuizen worden bingo-avonden opnieuw populair.

Voor vermogende ouderen is het aanbod aan cultuur enorm. Ze maken trips naar binnenland en buitenland.

Ouderen hebben hun eigen sportbehoeften. Ze geven er de voorkeur aan om te sporten met leeftijdsgenoten. Sportfaciliteiten zijn lang niet voor iedereen betaalbaar. Golf en tennis worden weer sporten voor de elite.

Colofon:

Het **Trendbureau Overijssel** is een onafhankelijk bureau dat toekomstverkenningen maakt. Met deze verkenningen levert het Trendbureau een inhoudelijke bijdrage aan het debat over relevante beleidsonderwerpen tussen maatschappelijke partners in de provincie Overijssel. Het Trendbureau Overijssel is een initiatief van de Provincie Overijssel.

Bij het opstellen van deze scenario's is het Trendbureau Overijssel ondersteund door adviesbureau **Futureconsult**. Futureconsult helpt organisaties op de toekomst te anticiperen en hun eigen toekomst vorm te geven. Futureconsult is gespecialiseerd in scenarioplanning voor strategievorming en missie- en visieontwikkeling.

www.trendbureauoverijssel.nl

www.futureconsult.nl